

AVTORJI IN KNJIGE

Dr. Jože
Pogačnik

Idila kot aktivno življenjsko načelo

Stanko Kociper (1917) je svoj roman *Goričanec* objavil leta 1942 pri založbi Naša knjiga v Ljubljani. Naslov svojega dela je za tiste, ki sicer to ne bi vedeli, v slovarčku na kraju knjige pojasnil kot »vinogradnik« oziroma »vsak prebivalec v vinskih goricah« z opozorilom, da je to nasprotje besedi poljanec, ki pomeni poljskega ali ravninskega kmeta. Občutke, ki so navdajali avtorja ob oddaji

rokopisa, lahko preberemo v pismu T. Debeljaku: »Zemlja, moja sončna Prlekija, od Boga samega naše žegnane gorice! Kakor jih sam ljubim, tako jih ljubijo moji junaki... Važno je samo eno: ostati zvest zemlji in materi svoji, to je – naukom, ki mi jih je dajala, ko sem bil majhen. To je sila, ki mi sili pero v roke! Razgrnil bi rad podobo moje Prlekije, da bi Ti šla do srca. Samo to hočem in to bi rad!«

Duhovni smisel romana je torej v regionalizmu (Prlekija), njegove razsežnosti in motive pa je Kociper poudaril v 33. (zadnjem) poglavju. Zadevni odlomek, v katerem je zelo jasno izpovedano iradiacijsko središče teksta, se glasi takole: »Boga je nosil... v duši, odkar se je zavedal. Prvi nauki, ki sta mu jih polagala v srce mati... ki je v tem pogledu bila na moč čuječa mati, in dedek, so se spremenili v pravo doživljanje Boga takoj, kakor hitro je začutil skrb za zemljo.« Druga sestavina, ki izvira iz omenjenega središča, je zemlja: »Zemlja sama, ki oblikuje življenje teh ljudi, jih s svojim skrivnostnim presnavljanjem nuja k živemu verovanju v Boga. Samo zavoljo nedoumljivega preobraževanja zemlje je goričančeva duša tako nagnjena k verovanju v skrivnosti, da iz roda v rod ohranja tudi vraže.« Bog in zemlja se, po Kocipru, združujeta v družini: »Vpliv Boga in zemlje je... že dolgo čutil v sebi; sedaj se mu je približala tudi družina. Sedaj, ko je imel poleg sebe ženo, se je zavedel neizmerne skrivnosti mlade ljubezni in šele sedaj je bil tako neizmerno vesel, da jo je tako pošteno čeval.«

Poudarjanje Prlekije (Slovenske gorice) kot regije, v kateri se odvija dogajanje romana *Goričanec*, najavlja, v skladu z ustaljeno književno prakso iz tridesetih let, realistično zasnovano pripovednega sestava. Triada (Bog–Zemlja–Družina) izpričuje manifestativno oblikovano idejno (težno) plast, ki je Kociprova afektivna zavzetost. Osredotočitev na konkretno regijo, prevzem ubesedovalne prakse, kakršna je bila značilna za socialno angažirano književnost, predvsem pa miselne prvine, vsebovane v trojni formuli, je treba postaviti na ozadje dogodkov druge svetovne vojske. Sestav književnih prvin v *Goričancu* je mogoče dojeti in razumeti le v takem kontekstu; v njem najdeta svoj smisel tako realistična zasnovata kot idealistično hotenje, ki vzpostavlja svet idile kot aktivno življenjsko načelo.

I.

Rojstni kraj S. Kocipra (Pobrežje pri Mariboru) bi lahko koga napotil v krivo smer; avtorjevi vtisi in prva doživetja namreč niso povezana z malomestnim življenjem, temveč z resničnostjo, ki jo je preživljal Miklavž v Prlekiji. Tu je Kociper spoznaval življenje vaške skupnosti, ki je rabila kot tema pred njim že S. Vrazu, K. Mešku, L. Kraigherju in I. Koprivcu. Navedena imena so v slovensko književnost prinesla dve možnosti v obravnavi regionalne tematike: idealistično (romantično) pridvignjeno in realistično (naturalistično) prizemljeno. Pred Kociprom, ki je v tridesetih letih obiskoval gimnazijo, se je razprostiral svet socialno angažirane literature z regionalistično inspiracijo (Prežihov Voranc, M. Kranjec, A. Ingolič, C. Kosmač in drugi), v kateri je bil na prvem mestu patriarhalni vaški svet, ki pod vplivom modernih gospodarskih in političnih procesov razpada. V poglavitnih romanih teh avtorjev in tega časa so bila ekonomska gibanja razlog za naglo razvrednotenje nekdanjih etičnih in civilizacijskih norm. Predmet takih književnih besedil je bilo obče raztakanje nekdanjega; v tem raztaknanju so bile popolnoma jasne samo sile uničevanja, nikjer pa se ni moglo videti kakršnih koli poskusov novega osredotočanja ali globlje osmislitve. Na vprašanja, ki jih je tematizirala književnost, je v tridesetih letih postala pozorna tudi znanstvena publicistika. F. Žgeč je, za zgled, leta 1935. v *Sodobnosti* (v več nadaljevanjih) objavil sociološko razpravo pod naslovom *Haloze*. Namen te razprave je bil v ugotavljanju vzrokov in gubalnih sil, ki oblikujejo viničarsko življenje. Avtor je skrbno statistično analizo strnil v dveh spoznanjih. Prvo je bilo sociološko: »Že prej smo ugotovili, da imamo prav za prav dve vrsti vinogradov na Gorci: majhne domačinov in posestnikov s polja, velike meščanov iz Ptuja, inozemstva in z Brega ter redkih, slučajnih posestnikov meščanov iz ostale Slovenije in Hrvaške.«

Tujci, stanujoči v Halozah, se nastanijo tam radi vinogradov, radi trgovine, zlasti trgovine z vinom in imajo vedno velike vinograde, kakor ostali meščani. Svojih vinogradov sami ne obdelujejo, temveč jim jih obdelujejo Haložani kakor ostalim meščanom ter posestnikom s polja. Spoznaš pa jih že na prvi hip po imenu, jeziku, ki ga govore, in po površini vinograda.

Prav za prav ima Haložan za tujce vse, ki ne obdelujejo vinogradov sami, ampak prihajajo v svoje vinograde le nakazovat dela in pa po vino. Tako tudi kmete s polja, čeprav govore ti slovenski in imajo le majhne krpe vinograda.«

Opisani sociološki položaj povzroča »neznosno stanje«, katerega značilnosti so naslednje: »Haložan je ali mali posestnik ali viničar pri malem posestniku s polja ali v najboljšem primeru viničar pri premožnejšem meščanu.

Mali posestnik ne more skoraj dihati na svoji krpici vinograda. Sortirane vina pridelovati ne more, ker je vinograd premajhen. S trtami lahko individualno postopa le oni, ki ima dovolj velik vinograd, da jih loči in jih neguje, jim odkaže primerne lege, da zrele vrste sproti in o pravem času obere, da zlije sortiran mošt v posebne posode itd.

Že iz teh in sličnih razlogov domačin ne more pridelovati ne sortiranih ne kvalitetno prvovrstnih vin. So pa še drugi enako močni razlogi, ki mu to onemogočajo.

Zaradi prezadolženosti, pomanjkanja denarja in splošnega obubožanja vse prepogosto ne more kupiti o pravem času in ne dovolj modre galice, zato

tudi ne more o pravem času in zadostno škropiti. Tak vinograd spoznaš že od daleč, s sosednjih vrhov.

Zaradi pomanjkanja denarja pa mora domačin mošt po smešno nizki ceni prodajati že od stiskalnice ali celo prej, preden je obral grozdje. Cene vinu poskočijo redno šele takrat, ko ga domačin nima več.«

Mladenič, ki je rasel v takem socio-psihološkem in ekonomskem okolju, je bil tako rekoč vnaprej določen, da se že v srednji šoli vključil v kulturno-prosvetno in strokovno delo, ki je poskušalo spremeniti obraz slovenske vasi. Gre za sodelovanje na številnih sestankih in shodih po slovenjgoriškem okolju, na katerih je Kociper kot dober govornik, poznavalec okoliščin, predvsem pa kot privrženec miselnosti, ki je prevečala tedanje kulturno-prosvetno delo, dosegal precejšnje uspehe. Ne glede na takšno angažiranost, ki je zahtevala veliko časa, je avtor že v tem obdobju našel sebi najbolj ustrezno sredstvo, s katerim je želel delovati in vplivati. To sredstvo je bila književnost.

V verzih se je Kociper poskusil že v petem razredu osnovne šole, ko je napisal pesem *Materi*. V istem obdobju je dramatiziral ljudsko pesem *Pegam in Lambergar*; dramatisacija je bila predvidena za družinsko gledališče, vendar do predstave ni prišlo. Zanimanje za književnost se je spajalo z zanimanjem za delo z množico. Na začetku gimnazijskega šolanja ga je obsedla misel o misijonih; ustanovil je otroško društvo za Afriko, hkrati pa je napisal prikladno misijonsko igro *Marija pomaga* (to je poslal Ksaverjevi družbi v objavo, vendar je končala v košu). To igro so otroci tudi igrali ob praznovanju misijonskega dneva, ob tej priložnosti pa je Kociper dobil prvo javno priznanje za pisateljevanje, odlično govorjenje in režijo. Vse tri lastnosti so ostale do začetka druge svetovne vojne.

Osredotočenje na književno delo odkriva Kociprova želja, da se pojavi v tisku. To se mu je zgodilo v petem razredu gimnazije, ko je *Vrtec* (na platnicah) objavil njegovo pesem *Pomlad*; podpisana je z značilnim psevdonomom v latinščini (Luscinius – Slavec). Kljub temu poezija ni bila njegova domena. Ve se, da je nastal zvezek pesmi v petem razredu gimnazije (te pesmi so bile posvečene sošolcu prijatelju), kasneje pa samo še priložnostne verzifikacije, kakor je na primer alegorična slika *Slovenska prosveta* (izvedba je bila v Ormožu 1940) in neohranjen scenarij za nastop množice ob proslavi nastopa mladega kralja Petra II. Tudi proza še ni bila njegovo področje, čeprav je nekaj pripovednih prispevkov objavil v *Mentorju* (pod psevdonomom Kajžarski, Stanko in mogoče še kakšnim). Pisateljska zmožnost, govorne sposobnosti in poznavanje dramaturgije so ga usmerile v dramatiko. Ta obrat je povezan z abiturienti mariborske klasične gimnazije in z vzgojnim delom profesorja Frana Sušnika. Na pobudo tega je Kociper pripravil dramo, ki naj bi jo maturanti uprizorili v mariborskem gledališču. Do tega sicer ni prišlo, ker je bil tekst drame prekasno na razpolago, izpiti pa so dijake zaposlili z drugimi pripravami. Ko je bila matura opravljena, seveda za kakšne druge dejavnosti ni bilo več volje, za literarno zgodovino pa je ostala v rokopisu ohranjena drama *Svitanje*.

S to dramo je Kociper po številnih dramatisacijah raznih povesti začel najbolj zanimivo fazo v času pred nastankom *Goričanca*. V tej fazi sta, ob *Svitanju* še drami *Zasad* (objavljen pri Cirilovi tiskarni v Mariboru 1940. leta) in *Šentjurjevski provizor* (objavljeno v *Domu in svetu* leta 1941). Vse tri drame so nastale med leti 1936. in 1940, kljub temu pa si Kociper z njimi ni pridobil slovstvenega imena.

Svitanje je Kociper oddal v branje T. Debeljaku; ta je rokopis ohranil v svoji zapuščini. Tekst je zanimiv predvsem snovno; obravnava namreč izum atomske bombe, dramaturški spopad pa poteka med mladim znanstvenikom, čigar tehnični talent izkorišča družba tovarnarjev. Gre za izum orožja, ki ga avtor imenuje »mortifer«, njegova osnova pa je razbijanje atomov (nekaj navedkov naj ponazori njegovo bistvo: »Iznajdba je strašna... Naredila bo v svetu babilonsko zmešnjavo... S pomočjo električne struje razbijete svojo mešanico v čisto nove substance..., ta silna eksplozija zažene vse stanice v blazni naglici na vse strani. Zaradi tega nastane velikansko trenje, temperatura požene sestav vsake posamezne stanice v razkroj..., in v hipu poruši mesto...«). Eksplozija nastane, ko delničar v tovarni, po tragični smrti sina, ki je postal žrtev tekmovanja za uporabo izuma, požene laboratorij v zrak. Znanstvenik izumitelj v doživljajnu težkih muk in iz občutka odgovornosti po naključju odpre Sveto pismo in se ustavi ob stavkih *Janezovega evangelija*, ki se glasijo: »V začetku je bila Beseda... in vse je po njej nastalo... in tema je ni sprejela... in svet je ni spoznal.« Evangeljskim besedam znanstvenik dodaja svoje: »In bila je Ljubezen... vse ustvarjajoča... Bilo je Življenje... in svet ga ni spoznal...«. Se pravi, da sredi teme, ki vlada svetu, sije luč, proti kateri naj bi se človek usmeril. »Najvišja je zapoved ljubezni in najplemenitejša je lastnost ustvarjanja... Duša človekova pa nam je krik iz največje teme v dan...«. Idejni smisel teh formulacij, s katerimi Kociper sklepa *Svitanje*, je v priporočilu, naj se človeštvo obrne k evangeljskemu krščanstvu; krščanstvo je torej tisti svit, ob katerega svetlobi je še mogoče ubežati pred splošno temo, ki prekriva vesoljni svet.

Kociprvo *Svitanje* je v nekaterih obrobnihih plasteh že imelo tudi politične razsežnosti (premislek o spopadu med Evropo in Ameriko, negativne lastnosti komunistične ideologije, protislovja sodobne civilizacije in kulture). Iz teh plasti se je politična misel premaknila v središče v drami *Zasad*, ki je dober zgled političnotendenčne, celo agitatorske drame. Kociper je o njenem nastanku izjavil, da je »drama bila samo eden njegovih takratnih govorov, postavljen v odsko obliko.« Snov tega dela je znana iz realistične dramatik, posebno vidno mesto pa je zavzela v Cankarjevih satirično-političnih dramskih delih. Gre za nasprotje med lepo idealnostjo (študenti) in grdo resničnostjo (politične intrige, ki izvirajo iz sebičnih osebnih interesov). V celoti je beseda o drami, ki poskuša stare ideje in motive prilagoditi novi (sodobni) situaciji, tisto pa, kar je posebej zanimivo, je vsebovano v hotenju, da se tekst spoprime z živo in aktualno sodobnostjo. Iz takega hotenja je nastala tretja Kociprva drama, ljudska igra v treh dejanjih, *Sentjurjevski provizor*.

V omenjeni drami se je Kociper spoprijel z dosti kočljivo temo, ki jo je za tisti čas pomenilo življenje podeželskega duhovnika. Zgodba je zasnovana na intrigi, ki poskuša prizadeti duhovnikovo čast; na obtožbo seksualne zlorabe se vežejo politični interesi, ki vse do konca okoli žrtve pletejo mrežo, iz katere skoraj da ni več izhoda. Duhovnikova individualna usoda je sicer tragična, kljub temu pa se – za občinstvo – še pravočasno razkrije, da gre za krivo obtožbo. Kociper je posrečeno razvil psihologijo vaškega občestva, ki uživa in vedno na novo celo ustvarja škandale, ob tem pa z veliko spretnostjo prikazal tudi duhovnikovo slepo mater, ki nikoli ni podvomila o sinovi nedolžnosti. Oris soseske, vprašanje spovedne molčeč-

nosti, predvsem pa neomajna privrženost izbranemu poklicu so tiste pozitivne lastnosti, ki odlikujejo to Kociprovo dramo.

Po svoji tretji drami je Kociper kot dramatik začutil, da se je tudi v tej zvrsti izčrpal. Čeprav je obvladal tehniko drame, njegova dela kljub poskusom niso prodrla dlje od ljudskega odra. Z začetkom druge svetovne vojske se je dogodil v njegovem ustvarjanju nov prelom, ki je pisatelja privedel do književne zvrsti, v kateri se je najbolje znašel in najbolje obnesel. Pri koncu pravnega študija in ob začetku druge svetovne vojske je Kociprova poglavitna preokupacija postala pripovedna proza.

II

Kociprovo pesniško in dramsko delo je razodevalo v najboljšem pomenu besede vendarle, kakor bi dejal L. Legiša, »preproščino klerikalnega aktivista«. Ko se je avtor konec tridesetih let odločil za prozo, je poskušal najprej izločiti prav aktivistično preproščino in krščanski svetovni nazor v njegovi dnevno-politični različici. S priključkom na književni tok, ki ga je v slovenski kulturi predstavljal časopis *Dom in svet*, je Kociper mislil, da bo najlažje dosegel svoj cilj. Pri tem časopisu je bil njegov znanec in mentor T. Debeljak, ki je po smrti J. Debevca ob koncu letnika 1937/1938 prevzel uredništvo. Pod Debeljakovim vodstvom se je oblikoval najmlajši rod dominsvetovskih pisateljev, ki ga je nadarjeni kritik tega časopisa v oceni J. Dularja pesniške zbirke *Zveste menjave* označil z besedami: »Kot kaže hotenje najmlajšega rodu, hoče biti umetnost, ki je pomenila impresionistom nekaj tih, krčevit samogovor in ki se je pozneje sprevergla naturalizem v tendenčno borbenost, sodobnikom le topla luč na domačem ognjišču; zato pa ji z druge strani venomer preti nevarnost idilike. Vzrok za to spremembo okusa je treba iskati v konstelaciji časa. Skrivnostne kozmične daljave, po katerih je krožil duh ekspresionizma, so na gosto zastrte z mračnimi znamenji časa, narurna strast, ki jo je naturalizem hotel ustoličiti kot edino vrednoto, ki zasluži umetniško obdelavo, pa je zavzela naravnost diabolne oblike. Tako smo se znašli v ozkem krogu domačnosti, hkrati pa zaznali, da živita v nas kot žerjavica pod pepelom vendarle duša in vest. Izraz tega občutja je umetnost najmlajšega rodu, ki ga predstavljajo imena: Severin Šali, Stanko Majcen, Jože Krivec, Vinko Beličič in Jože Dular.«

Te besede je zapisal Avgust Žavbi v *Domu in svetu* 1943. leta, veljale pa bi lahko tudi za Kocipra, ki se je med tem že predstavil bralcem z romanom *Goričanec*. V Žavbijevem izvajanju je nekaj stvari, ki so tudi Kociprovo idejno-estetsko izhodišče. Kritik najprej ugotavlja vlogo časa, ki je zahteval spremembo umetnostnih nazorov. Med njimi navaja tri poglavitne premise: a) »topla luč na domačem ognjišču«, b) »ozek krog domačnosti« in c) osredotočenost na »dušo in vest«. Literarni svet, ki naj bi ga sestavljale omenjene določnice, spominja na posebno tradicijo, ki je znana iz slovenske preteklosti pod pojmom domačijska povest. Ta zvrst je seveda pri Kocipru modernizirana po standardih, ki so veljali za dominsvetovsko pisateljsko generacijo, ostalo pa ji je tisto, kar je bilo zanjo najbolj značilno, namreč sprevačanje v idiliko.

Goričanec je nastal na hitro, bil je naglo natisnjen in kar brž je prejel tudi književno nagrado. Kociper je bil ob začetku druge svetovne vojske še študent, ki se je iz Ljubljane umaknil najprej v Vižmarje in nato v Šiško. Veliko se je družil s T. Debeljakom, ki sporoča, da ga je poleti 1941

naprosil za tekst, s katerim naj bi sodeloval v Slovenčevem koledarju za leto 1942. Kociper se je kar naglo odzval in prinesel črtico *Zemlja se je potegnila*. Uredniku se je zdela za koledar predobra in jo je objavil v prvi številki *Doma in sveta* (1941, štev. 1–2). Uspešen Kociprov nastop v prozi je Debeljaku narekoval vabilo, da avtor za omenjeno revijo napiše običajno celoletno povest. Kociper se je tudi tega lotil, kako pa je zadeva tekla naprej, sporoča T. Debeljak: »In kmalu nato mi je iz Vižmarij prinesel k Činkoletu prvo poglavje nove novele. Pa sva se domenila, da iz tega nastavka lahko nastane – roman, samo obloži naj jo malo z običaji, letnimi časi, prošenji in svatbami, pa bomo dobili Slovenci povest, ki jo v sedanjih časih tako potrebujemo. Pozimi 1941 se je pisatelj preselil iz Vižmarij v šišensko podstrešnico. In odslej sem vsak teden dobil novo poglavje povesti, ki se je raztegnila v roman *Goričá nec*. – Ne, škoda bi je bilo za uvodno povest *Doma in sveta* prihodnje leto; izdajmo jo knjižno v novi zbirki klasičnih del Jugoslovanske knjigarne Naša knjiga kot izvirno slovensko delo mladega, trindvajsetletnega pisatelja. Knjiga je šla junija 1942 v tisk.« Ker so italijanski karabinjerji Kocipra junija 1942 aretirali in je bil 1. julija istega leta interniran najprej v Trevisu in nato v Padovi, je *Goričá nec* nastal med jesenjo 1941 in kasno pomladjo 1942. Izšel je, ko je bil avtor že v Italiji (iz taborišča se je vrnil šele konec avgusta 1943). Ker je prva ocena romana objavljena v *Slovincu* 1. oktobra 1942 (T. Debeljak), je roman očitno izšel tik pred tem, se pravi v septembru istega leta. Za roman je Kociper v odsotnosti dobil Prešernovo nagrado mesta Ljubljane; prisodila mu jo je komisija, v kateri so bili urednik B. Boroko, urednik časopisa T. Debeljak, šef oddelka za kulturo pri mestni občini dr. Pretnar in njegov pomočnik prof. Kalan.

Navdušenja benevolentnega T. Debeljaka so ga spodbudila in ohrabrila, da je po oddaji romana brez presledka pisal črtice in novele (*Ilovščak je pogorel*, *Starec*, *Peter Košnjak*, po internaciji pa še *Mértik*, *Koline Rudeka Hovaka* in *Tomašeka Muhiča najlepša bratev*). Vsa ta bera je bila objavljena najprej v *Domu in svetu*, v knjigi je izšla v Buenos Airesu 1954. leta pod naslovom *Mértik* (knjigo je objavila Slovenska kulturna akcija, v njej pa je bilo tudi značilno posvetilo: »Mami, sončnim goricam in vsem mojim dobrim goričancem po dolgih letih ločitve poklanjam svoj skromni mertik ljubezni, zvestobe in hvaležnosti«).*

Goričá nec je izšel v knjižni opremi, ki jo je zamislil arhitekt V. Gajšek. Na naslovni strani je bil zlat grozd pod sončno svetlobo, v kotu rdeča majolika, nad vsem pa črn oblak. Na hrbtni strani je bilo narisano poleg pisateljevega imena zlato srce. Arhitekt je izrazil tisto, kar je osrednje za pomen romana: regionalne (viničarske) posebnosti, človeška toplina in kontekst težkega časa (druga svetovna vojska). To so tudi tiste tri lastnosti, ki jih je v predtekstu romana v omenjeni noveli začutil T. Debeljak in jih ocenil kot nosilne kamne za tekst, ki ga »v sedanjih časih tako potrebujemo«.

Zveza s prvobitnim krajšim, pripovednim tekstom (novelo) je izrazito vidna v fabulativnem sestavu *Goričá nca*. Gre pravzaprav samo za leposlovní opis padca in ponovnega vzpona družine Lakič, od katere so predstavljeni ded, sin in vnuk. Enotna fabulativna nit je torej sestavljena od treh narativ-

*V emigraciji je Kociper pisal idilične črtice, zasnoval pa je tudi, čeprav ne do kraja uresničil, večdelni tekst o drugi svetovni vojni v Prlekiji. Izšel je le prvi del pod naslovom *Na božji dlani* (Buenos Aires 1957).

nih segmentov, ki se, v okviru časovne vertikale, medsebojno dotikajo in prepletajo. Na omenjene tri segmente se vežejo ekskurzi z epizodami ženskega dela družine in izbrani del vaške soseske. Središče pozornosti je na individualnih usodah, vse drugo se pojavlja zgolj kot obrobna, celo samo deklarativna plast. Najboljši zgled za to je v romanu tako imenovana socialna motivacija. Kociper se očitno popolnoma strinja z Žgečevo sociološko-ekonomsko razčlemba viničarskega vprašanja, vendar ves zapleteni družbeni mehanizem ni vgrajen v pripovedno tkivo, temveč je dodan kot posebna tezna plast. Za ponazoritev nekaj zgledov:

a) Ljudje, ki jim moraš reči gospod, mnogo tega ne razumejo in imajo trdo srce.

b) Toda nekaj je, kar drži vse gorice v revščini, da smo nezadovoljni tudi mi, ki imamo svojo zemljo. Nekoč so drago prodajali vino; takrat se je izplačalo. Danes pa ne moreš in ne moreš priti do denarja. Nič drugega nimaš od življenja kot delo, ki ti ga nihče ne plača...

c) Gazda je (nekoč!) plačeval samo davek od sveta, pridelek sta skupaj z viničarjem porabila. S tem, kar je gazda izkupil za vino, je oblekel družino, davek plačal in dal viničarju, da je nazaj v zemljo zakopal, ki je zopet rodila.

č) ...zakaj kmet in viničar sta tako povezana kot žile in srce. Po zidanicah pa so se šopirili gosposki pritepenci in si iz žalostne nujnosti kovali zaklade. Imeli so velikanske vinograde in so takrat, kadar je mali goričanec javkal in propadal, šli prek vsega, dokler se ni vse skupaj izkazalo kot ničevo. S tem pa so prelepim goricam udarili grozoten pečat revščine, ki je pozimi kričala iz vseh koč. Kot kuga se je razlezla po vseh vrhovih.

Tako opisane ekonomsko-sociološke pojave Kociper označuje za »strup«; tega je pravilno dojel in popisal, to popisovanje pa je vendarle izvedeno na način znanstvene publicistike in ni vpleteno v fabulativne razsežnosti o treh rodovih družine Lakič. Prav zato, ker je vsa ta plast nekako dodana osnovni pripovedi, ta pripoved nekako visi v zraku. Iz romana namreč ni povsem jasno, zakaj pravzaprav ded propada, a vnuk se v nespremenjenih okoliščinah nenadoma lahko spet vzpenja. Delavnost je sicer lepa stvar, toda izkušnja uči, da samo z njo spet ni mogoče kar tako prosperirati. *Goričanec* prav v tem razkriva največjo notranjo hibo: za roman ima premalo globinskih razsežnosti, hkrati pa preveč idejnih razlag, ki ga funkcionalno obremenjujejo. Kociper očitno piše *exemplum*, v katerem naj bi se strnjeno pojavila moralni in ideloški aspekt, o katerih pisatelj meni, da sta najbolj ustrezna za čas druge svetovne vojske. Iz izkušnje, da je zemlja rednica in agrarni arhetip čuvar etosa, želi avtor reaktualizirati svet babic in dedov, se pravi, neke preteklosti; ker pa je sedanja resničnost v globokem nasprotju s tezo aktualizacijo preteklosti, se preteklost v sedanjosti pojavlja kot idila.

Idilične narativne sekvence so razvidne iz neposredne obdelave tistih treh nosilnih plasti, ki so bile omenjene v uvodu (zemlja-družina-Bog). Doživljaj zemlje je po pogostnosti pojavljanja na prvem mestu; za ponazorilo le tale odlomek:

»Držala ga je, da bi stal vso noč tu v niti in gledal, kako se črno nebesno ozadje preliva v vijoličasto, zeleno in sinjo neskončnost, čim više leze luna. Oblaki so odhajali in so se izgubljali na temnem jugu. Po vseh goricah se je razlila mesečina kot blagoslov zemlje. Kot da sam Bog pošilja tej zemlji

poseben pozdrav spečim v tolažbo. Ustrašil se je Konrad Lakič nenadne misli, ker še nikoli ni mislil: *Moja zemlja... Kako lepa...*».

Prav ta zgled je izbran kot ponazoritev iz več razlogov. Doživljanje poteka v noči in ima vsekakor ekstatične poteze. Posebnost tega doživljanja je njegova kozmičnost, ki vsebuje ob osnovni eksistencialni še estetsko in posesivno razsežnost. Človek se v njej pojavlja kot generično bitje, kot posestnik in kot uživalec. Ekstaza, v katero ga spravlja zemlja, predstavlja ob ugodju tudi zaščito, zato je ta doživljaj primerjan z blagoslovom. Sintagma »blagoslov zemlje« pa opozarja na zvezo, ki jo ima *Goričanec* z romanom K. Hamsuna *Blagoslov zemlje* (Markens grøde, 1971). Hamsunovo panteistično doživljanje narave in človeka, ki živi v skladu z njenimi zakonitostmi, je imelo močan odmev tudi v slovenski književnosti. *Blagoslov zemlje* je bil prvič preveden v slovenščino 1929. leta; vplival je, kakor vemo, po načelu kontrasta na Prežihovo *Jamnico* (1945), ki naj bi se prvobitno imenovala *Prekletstvo zemlje*, s svojo novoromantično zasnovo, predvsem pa z velikim smislom za ritem in jezik, je doživela odmev tudi v Kociprovem *Goričancu* in v kompleksu tistega besednoumetnostnega ustvarjanja, ki ga označujemo kot »nova resničnost«.

V navedenem odlomku se pojavlja tudi drugi osrednji pojem Kociprovega romana. Vse tisto, kar goričancu pomeni zemlja, je dar Boga; to pa je nova idejno-vsebinska plat, ki jo najbolje ponazarja naslednji navedek: »Vsi bregovi, vse grabe, kmečki dvori in viničarske kuče, vse se je strnilo v trepetajočo, drgetajočo skupnost. Vzdihi, molitve in drgeti so se prehitovali v obupnem strahu. Zaradi Goric goričanci morajo priznavati Boga«. Pojem strahu se veže s pojmom celote, ki je sinonim za Boga. Vsemu, kar se dogaja v osebнем ali objektivnem svetu, je torej središče tako imenovana božja previdnost. Kociper je o tem zapisal tole: »Vsakemu človeku, vsakemu bitju je Stvarnik dal namen, ki mu mora slediti. Gorje človeku, ki ima pamet, če se mu izneveri! Na tem in na onem svetu ni odpuščanja za nezvestobo, zavoljo katere si se sam preklel.« Življenje in svet sta torej prestabilizirana harmonija, ki jo kvarijo samo tisti, kateri ni spoznal božjega namena.

Navedena premisa se uveljavlja najbolje ob vprašanju družine. Mladi Lakič, ki živi v popolnoma razbiti družini, v kontekstu božičnega časa govori besede: »kako je to vendar lepo... ko smo vsi ena družina. Saj se pravzaprav nismo nikoli sporekli. Samo sitni smo bili včasih vsi.« Družina, v kateri gre vse navzkriž, torej ni bistveno načeta, med njenimi člani ni nepremostljivih nasprotij (»nismo se sporekli«), so samo občasne iskre, ob katerih je harmonija še bolj trdna (»smo bili sitni«). Kociper torej verjame v zlo, ki da je zgolj priložnostni pojav, pojavlja se torej samo na robu dobrega, ki vedno ostaja nedotaknjeno. Zato je tudi doživljaj družine evforičen in tesno povezan z doživljanjem zemlje in Boga. Postavimo za zgled: »In v tistem hipu je stopila med preteklost in bodočnost stena, za katero so se podobne mlade ljubezni izgubljale v mehkih obrisih kot za prosojnim steklom. Kar je stalo pred njimi, je bilo tako čudežno jasno in lepo kot od sonca, ki grozdje zori, obsijano: Družina! Ta hip so se zavedeli, da so stopili v rožni venec – življenja med vinskimi vrhovi, da bodo na samih sebi doživljali vse skrivnosti. In zavoljo teh src, ki so drhtela drugo poleg drugega, je vendarle tako lepo...«. Zemlja in Družina sta zvezani v čudežno harmonijo, ki jo prežema Bog. Vse skupaj je skrivnostna lepota, katero občuti človek, ki se je podredil pravilom takšnega notranjega sklada.

III

Opisana idejno-estetska zasnova Kociprovega *Goričanca* ima odmeve seveda v karakteroloških značilnostih glavnih oseb. Avtorju je ideal »zdrav, sončen goričanec«, temu pa se je v romanu najbolj približal v orisu Ludvika Lakiča. Ta ima v prvem poglavju »kakšnih trinajst, štirinajst let«, ob koncu se je vrnil iz vojske, za tisto, kar po tem še sledi (poroka), pa je potrebno vsaj še eno leto. Romana ni mogoče postaviti v določen čas (vsekakor pa se dogaja med obema vojskama, ker je bil Ludvik v kraljevi gardi), mogoče pa je ugotoviti, da je njegov realni časovni razpon kakšnih osem ali devet let. To pomeni, da bralec spremlja razvoj osebe, ki je predstavnik vinogradnikov, od mladostnika do moža. Razvoj je podrejen premisi o zdravem in sončnem goričancu, kar pomeni, da ni izveden v skladu z individualno psihologijo in socialnimi dejstvi, ki to psihologijo utemeljujejo. Tudi ta razvoj teče v skladu s pogloblitimi plastmi Kociprovega romana, ki so tezne in apriorne narave. O tem samo nekaj ponazoril:

a) Tega otroka je zajela zemlja s svojimi čudežnimi silami.

b) Spoznal je, da ima uspeh samo, če je drzen in hraber.

c) Ta bo; ta bo človek za zemljo . . .

č) Potem ko je spoznal, da je moči spoditi od Lakičeve hiše zoprno senco posmihanja, je stisnil pesti, kot so jih stisnili tisoči, ki jih je objela zemlja, da ji služijo.

d) Janez Lakič ga je gledal kot prikazen. Zrl je vanj kot v svetnika v cerkvi na glavnem oltarju. Ta mladenič dela čudeže . . . , ta otrok pa čara. Je svetnik; ali od kod jemlje to moč? Prav zares ga je zemlja posvetila.

V navedkih so res sestavine človeka, ki ima voljo do moči (Ludvik je drzen in hraber) in se želi spoprijeti z usodo, da bi jo spremenil sebi v prid (kljubovalnost, ki hoče spremeniti odnos soseske do svoje domačije in njenih ljudi. Bolj od tega pa je tudi na teh mestih navzoč pojem zemlje; ta je sama po sebi čudovita, zahteva zvestobo in služenje, iz tega pa se lahko rojevajo čudeži, s katerimi se spreminja slaba življenjska situacija v boljšo in dobro. Ves ta proces ima na sebi spet nekaj skrivnostnega in iracionalnega, zato ne preseneča, da ga Kociper sam vzporeja s posvečenostjo in svetništvom.

Takšne lastnosti ima vse, kar Ludvik počenja in česar se loti. Najbolj jasno pa prihaja do veljave v doživljanju ljubezni; za zgled naslednji pasus: »Sedaj, ko Julike ni bilo, je kričala ljubezen v njem. Zasad je zelenel vdiljen po bregu in izpuhteval v vročem soncu ljubezen. Pravo ljubezen, kot jo je nosil v srcu. Tiha, brez namišljenih besedi, se je sprehajala po Lakičevem bregu. Za plugom je stopala, s koso je pela, v biču je pokala, kadar je fant zamahnil po zraku, da so se vrabci preselili na drugo drevo. Ljubezen v delu, v čisti misli in hrepenenju je bila. Ne v hinavstvu od sladostrastja potečih se in sopečih prenažrtih polizancev, ne v oskrunjevanju od ljubezni na vekomaj prekletih duš ne v iskanju dražljajev; bila je drget duše, pesem dela in vonj zorenja. Bila je samo ljubezen, ki ga je spremljala kot dišeča senca povsod, koder je hodil.«

Ljubezen je sicer nekaj, kar pripada notranjemu človekovemu svetu (duši), toda tudi ta razsežnost je povezana z zemljo, z grunтом in delom. Tisto pa, kar se pri tem še značilno pojavlja, je odklon od mesta in njegovih navad. Kociper na tem mestu aktualizira znani kompleks slovenske realistične in postrealistične književnosti, ki se je izživljal v vzporejanju agrar-

nega z urbanim arhetipom; vzporejanje je bilo načeloma v korist agrarnega (patriarhalnega) arhetipa. Ta tema je razvidno izdelana v zgodbi Julike, ki jo mesto sicer načne, vendar se še pravočasno osvesti in vrne k svojemu (vaškemu) izhodišču. Takšne milosti pa ni deležen Ludvikov oče Konrad.

Konrad je človek, ki želi živeti drugače in lažje. Ve, da mu takšno življenje lahko omogoči le denar, ker pa tega s kmetije ni lahko dobiti in ga nikoli ni dovolj, se odloči za mešetarjenje, njegova življenjska iluzija pa postane zgodba s črpanjem petroleja. Konrad se je torej odtrgal od korenin, ki so v zemlji in gruntu: zemlji je postal nezvest, kar mu tako oče kot sin često dajeta do znanja, zato mora končati tako kot v romanu konča (tragično). Kljub temu je Konrad pravzaprav edina oseba v romanu, ki ima resnično psihološko motivacijo, po kateri ustreza realistični teoriji karakterja. V tem avtor, kar je razumljivo, ni popolnoma dosleden, vendar so v celoti prav v tej plati *Goričanca* najbolj pomembni nastavki realističnega besedila. V tematizaciji ljubezni je mogoče govoriti o izročilu realizma, ko gre za negativen odnos do mesta; v tematizaciji omenjene osebe se ta nazor ponovno razkriva v še bolj določni obliki, tudi on pa ima zvezo s podobno realistično obravnavo v Stritarjevih *Sódnikovich* (1878).

Podobne določnice se pojavljajo na vseh ravneh Kociprovega pripovednega teksta. Začetek prvega poglavja je reprezentativen za avtorjev postopek tako s stališča situiranega dogajanja kot s stališča uvajanja ene od poglavitnih oseb (ded Lakič). Glasi se: *»Natančno od juga proti severu se po dolini proži bela glavna cesta. Dolina je ozka. Poleg ceste ima prostor samo še ozek potok Libánja. Ob njem rastejo vrbe in jelše. Z obeh strani se bočijo gorice. Človek bi mislil, da se bodo zdaj zdaj speljale po mehki ilovnati zemlji v grabo. Samo zanemarjen mlin, kjer se morebiti vsake kvatre enkrat vrti kolo, stoji na ravnici, vse druge hiše so bolj ali manj pomaknjene na breg. Kjer se graba količkaj razširi, tam je travnik.*

Na koncu doline čepi vas. Cerkev, ki stoji nad vsemi hišami, se zdi skorajda prevelika in pretežka za ta kraj. Niti velika nova šola, ki so jo šele pred nekaj leti pozidali, ne more zabrisati tega vtisa. Če izvzamemo enonadstropno trgovčevo hišo, župnišče in bleščeče se farovško gospodarsko poslopje, ki tudi še ni staro, so vse hiše v tej vasi ali potuhnjeno ali nedolžno skromne. Ta vas je Vinje, patronuje pa ji sv. Miklavž.

Vroč poletno sonce se je počasi umikalo za Vinski vrh prijetnemu hladu, ki se je gostil nad grabo. Vedno više se je pomikala senca na nasprotnem hribu, da so se na koncu lesketali v soncu samo še nemirni listi na vitkih jaggedih vrh Kajzarja.

Vse je bilo tiho. Ljudje, ki so spravljali čez dan mrvo ali škropili vinograde, so se ukvarjali z večerno opravnico pri živini.

Po cesti je škripal voz. Na vozu je sključen, vase pogreznjen sedel star mož ter držal bič in vajeti, ki so ohlapno mahedrale konju ob boku. Očividno se ni nobenemu mudilo. Konj je počasi prestavljal noge, možu na vozu pa se tudi ni zdelo vredno, da bi ga ošvrknil.

Kdor je pogledal s podstenja na cesto, je vedel: stari Janez Lakič in njegov Lisec.»

Navedeni odlomek je zgrajen iz treh delov:

a) geografske koordinate terena, na katerem se bo odvijala zgodba, b) vas, ki bo v romanu osrednja, in čas, v katerem se pripoved začne (poletje), ter c) na ozadju tega se izkristalizira lik starega Lakiča.

Nad vsem tem je avtor, ki dodaja svoj komentar omenjenih dejstev, se

pravi, tezna plast, ki jo je bilo mogoče opaziti že na več mestih. Omeniti je še, da cerkev »stoji nad vsemi hišami«, kar je prav tako opozorilo na bistveno miselno plast v Kociprovem *Goričancu*. Ugotoviti je treba, da se na objektivno plast, ki je deskriptivna in osnovna, veže idejna plast, ki je tezna narave, z njo pa se poskuša osmisliti dogajanje. Roman je torej, če govorimo neposredno, postavljen v vzhodni del Slovenskih gor, v Jeruzalem in njegovo okolico, kjer se godijo tudi Kociprove krajše novele in črtice, katere so bile priobčene v *Domu in svetu*. Avtor je očitno osebno močno povezan z zgodbami in s krajem, kjer se te dogajajo. To je njegova snov, ob kateri dobi voljo za široko pripovedovanje in celo govorniško gostobesednost. Iz tega izvira so tudi sestavine folklornega realizma; Kociper je namreč zaljubljen v narodopisne posebnosti svoje pokrajine in v izražanje kolektivnega življenja svojih goričancev. Takšno lastnost je mogoče videti v književnosti socialnega realizma (zelo manifestativno, na primer, pri Prežihovem Vorancu), vendar je pri Kocipru pisana s srcem in sentimentom, v katerih se izgubljata njena estetska mera in funkcija.

Kljub temu je v *Goričancu* mesto, ki je po svoji simbolični vrednosti in zgradbeni večini izrazil zgled vrhunske literarne formulacije. Gre za življenjsko slovo starega Lakiča, ki sovpada z uničenjem starega vinograda in sajenjem novih trt. Za zgled nekaj značilnih mest iz ustreznega poglavja: »*Za vrati je poiskal ključe od vrha in namočil je prste v škropilnik z žegnano vodo. Nekaj ga je nezadržno podilo iz hrama. Na podstenju se je ozrl proti nebu in globoko vdihnil topel vzduh. Potem je zaobrnil za hram v slivje in v vrh.*

Na nebu so se pasle brezštevne, drobčkane, bele ovce. V grabi so kričali sušachi in nakladali vozove. Visoko v zraku je žvrgolel škrjanec. Kot zlata voda so se pretakali glasovi v njegovem grlu. Stari Lakič ga je hotel z očmi poiskati v zraku, pa so se mu zasolzile, ko je pogledal v sinje nebo. Moral jih je pripreti. Škrjanec je padel kot kamen in utihnil v pšenici, ki se je rumenila na bregu.

Božal je mlado drevje, na katerem so se skrivali drobni, kilavi sadeži. Stiskal jim je debla, kot da se poslavlja, in drevesa so drhtela. Ptiči so se spreletavali v topli senci; kos je nesel masnega črva mladičem nekam za akacijino grmovje.

»Še...« je sodil stari svoje moči. Hitreje je stopil, da mu ne bi prej splahnele.

Pod goricami je na kupu ležalo suho, izkopano, staro trsje. Kot izsušeno okostje od lakote umrlih. Stari Lakič je obstal na mestu kot ukovan. Prestrašil se je, da mu ne bi ta hip moči odpovedale.

»Ne še,« je proseče zastokal. »O Bog, samo da še na vrh pridem... Samo to še... Samo še enkrat...«

Stisnil je zobe in se pomaknil naprej. Nekaj ga je sunilo, da se je opotekel do grmade. Naslonil se je nanjo in sopel. Stiskal je oči. Ni mogel gledati skrčenih revežev.

»Vse vas še poznam,« jim je nežno pripovedoval in jih božal po hrapavem, načehljanem lubju. »Ti si, šipon. – Mhm, v drugi grabici ob meji si rastel. Priden si bil... – Pa ti? Ho; še zdaj si ošaben? Ti para ti... Pa ti nič več ne pomaga. Le skrči se sedaj kot oni! – Saj bom tudi jaz zdaj zdaj padel. Pa sem bil tudi močan... He, he...«

Krcnil je s členki po stegnjenem trsu, kot da bi potrepljal krepkega ljubljeneja ošabneža.

Potem se je domislil njenega poščipa. Z očmi je preletel ves kup, da bi ga zagledal. Silovito hrepenenje, skoraj moreči strah ga je silil, da se je oprijemal kupa in šel naokoli. Vse je pretipal, pa ga ni bilo...

»Bog...« se je prestrašil in kleknil na kolena. Pokleknil je na zemljo in se krčevito oprijel trsja, ki ga ni moglo zadržati. Sprožilo se je, da je z glavo udaril po njem in se mu je na čelu odpraskala koža in se je prikazala kot krvava rosa očnela kri. Nenadna želja in strah sta ga zmučila, da je za hip obstal in sopesl.

Zravnal se je na kolena. Še enkrat je z išočimi očmi premeril ves kup in zastokal:

»Mora biti... Mora...«

Z mrzličnimi rokami je lovil trsje in ga razmetaval okoli sebe. Trdo lubje se mu je zajedalo za nohte in mu praskalo kožo. Pa ni čutil. Težko je dihal in se obupano oziral za njim. Potem je znova premetaval in trepetal. Do dna je prekopal kup. Zagledal ga je med deseterimi. Križem so ležali drug čez drugega, toda zagledal ga je.

»Ho... tu... si...«

S trepetajočo roko je segel ponj. Ni ga nasilno potegnil. Z desnico ga je prijel za koren, z levico je odrazil druge.

»Jej, jej, jej...« je brundal in se tresel kot srečno dete. »Pa te imam...«

Dvignil ga je čisto k očem, skoro na usta ga je pritisnil. Rožičasto rdeči popki so se rumenkasto odpirali, kot bi hoteli vsak hip vzbrsteti.

»Glej... Ali te niso mrtvaki nad teboj zmečkali? Brsteti hočeš...? Ne, ne... Sedaj ni čas za naju. Saj bom sedaj tudi jaz umrl,« mu je pripovedoval kot umirajočemu otroku. Dvignil ga je v zrak in obrnil proti bregu. »Viš, tam gori raste na tvojem mestu novi trs.«

»Še malo... še...«

Trs je dal predse, da bi imel tudi levico prosto. Stegoval jo je, a gantarja vendar ni dosegel. Obup ga je davil, da mu je zapiral sapo. Iz kota se je medlo svetlikala steklenica.

Prijel je trs. Dregnul je v slatinščak, da se je prevrnil in se skotalil. Do njega pa ni prišel. Obrnil je trs in z zakriviljenim stebлом bezal steklenico k sebi. Ni se zavedel, kako dolgo je to trajalo.

Ko se je prikotalila do njega, se je z vso težo vlegel nanjo. Zdelo se mu je, da prihaja iz vina čudežna toplina. Drugega ni čutil nič več. Besede so mu tudi vse umrle. Samo srce je udarilo, da se je skrčil.

Odmašil je čep, dvignil steklenico proti luči, nagnil na usta in pil, da je grgralo po stisnjenem goltancu.

»Še enkrat... Potem pridem,« je šepetal kot v sanjah. Potlej mu je roka omahnila. Steklenica se je prevrnila in iz ozkega vratu je burkalo vino na tla. V tankih potočkih je teklo proti vratom in se izlivalo v mlako, ki jo je napravil dež. Groma, ki je preklal oblake in stresel zemljo, ni več slišal. Ni vedel, kje je...

— Ona mu je ponudila roko. Stegnil je trs, da ga je z njim potegnila k sebi. Čul je prekrasno godbo in vozil se je v baržunasti odeji po zraku. To je bilo tako krasno... Sama žitna polja so valovila med nemirnimi brezami, neizmerne gorice so dozorevale in klopotci so drdrali... Šel je samemu božjemu soncu naproti. —

V navedeni sceni se sprepletajo vse tri poglobitve sestavine Kociprovega romana: zemlja – družina (ljubezen) – Bog. Gre za tako imenovano mejno situacijo (smrt), v kateri človek (Lakičev ded) podoživlja znova tisto,

kar je bilo bistvo njegovega življenja. Opis predsmrtnih trenutkov je povezan z usodo starega vinograda; naravni fenomen ciklusa v kmečkem delu je tako podoba ciklusa v življenju človeškega posameznika. Staro v naravi se je umaknilo novemu tako, kot se ded umika v življenju svojemu vnuku, ki bo ponesel tradicijo rodu in zemlje v prihodnost. Slovo je boleče in nabito z emocijami, kljub temu pa je v koordinatah normalnosti in smisla, oboje pa je, v estetskem pogledu, monumentalno. Kociper tudi v tem primeru govori o kmečki ljubezni do zemlje. Ta ljubezen je sicer prikazana v smislu političnih in svetovnonazorskih gledanj tedanjega dominisvetovskega kroga, kljub temu pa je za bralca bistveno, da gre za poveličanje kmečkega človeka in zemlje. Oba sta, kakor je razvidno iz pripovednega tkiva *Goričánca*, porok srečnega življenja. To je poglobitna misel romana, kateri so podrejeni tako dogodki kakor značaji. Tista tezna plast, ki jo Kociper postavlja v ospredje in z njo rešuje gospodarska vprašanja, družbene krivice ter etične neurejenosti, je na vseh ravneh navzoča triada: zemlja, družina in Bog.

Kociprov roman *Goričánc* ima seveda duhovne, idejne in estetske korenine v tradiciji in v kontekstu slovenske kulturne in književne zgodovine. Vsebinsko usmerjenost svojega dela je avtor izrazil na koncu 28. poglavja z naslednjo dilemo:

Prvi del dileme: »Kogar niso zgrabile gorice, se mu zdi življenje tu pretežno in premajhno in sili drugam. Drugi zavoljo tega odhajajo in zapuščajo zemljo, Konrada je ista želja gnala za petrolejem.«

Drugi del dileme: »Nas pa ima zemlja, zato ne silimo drugam. Delali bomo in trpeli, dokler bomo živi. Tako je vendarle najlepše... Lepše ne more biti nikjer drugje...«

Prvi del dileme je v skladu s slovensko socialno angažirano književnostjo tridesetih let (Prežih, Kranjec, Ingolič, Potrč, Kosmač), ki je tematizirala krizo modernega človeka z izgubljeno substanco. Drugi del dileme govori, da se Kociper nahaja na osnovah utilitaristične estetske misli, ki želi obravnavati literarne snovi nacionalno-razsvetljevalno, religiozno-didaktično in predvsem v kontekstu tako imenovane domačijske oblikovne variante. Kociper je nedvoumno pripadnik mladokatolicizma, v svoji idejni zagnanosti pa razkriva črte katoliškega neoromantizma. *Goričánc* je sestavljen iz metafizičnih razsežnosti, individualnega razmerja do Boga ali sočloveka ter iskanja duhovne in čutne harmonije. Te plasti imajo svoje miselno izhodišče v personalističnem svetovnem nazoru, na Slovenskem pa so jih aktualizirali dovolj konzistentno predvsem križarji. E. Kocbek (v tekstu *Slovensko katoliško mladinstvo*, 1929) in B. Vodušek (v tekstu *Mladinski problemi*, 1934) govorita o bogoiskateljski gorečnosti, ki je hkrati patetična in sentimentalna; po njima je krščanstvo edina možnost za preživetje moderne evropske civilizacije, v kateri naj bi se ustanovilo kolektivno bratstvo vseh ljudi. Resničnost je treba spremeniti, spremeni jo lahko edino kolektiv, ki ga prevzema in vodi katoliška akcija.

Omenjeni E. Kocbek je že v *Križu na gori* (letnik 1926–1927), in sicer v prispevku *Marija in Marta*, predlagal razloček med aktivno in pasivno potjo, ki vodita k istemu cilju. Za pasivno pot je značilno, da nima svoje volje: »Svojo voljo je položil na žrtvenik: ne moja volja, marveč božja usmiljenost se tehta v meni. Človekova volja ne pomeni nič. Usmiljenost božja je vse. V Bogu živimo, se giblamo in smo. Niti enega samega diha ni brez božje volje.« Aktivna različica je čisto nasprotje pasivni; njeni pripadniki »prisluškujejo čudovitim zakonom v svojem telesu in duši. Zato so

junaki. Naskakujejo svet in ga hočejo zavzeti... Kraljestvo božje jim je podarilo moč viteštva. Fantje in dekleta dejanj so... Lastna oseba jim je dar božji, človeku so v srečo, Bogu v čast. Jedro kulture so in lomijo tradicije. Na videz so raztrgani in izbičani, toda mogočna Milost jim daje plašč in sijaj harmonije.«

Ludvik v romanu *Goričanec* ustreza tipu aktivnega človeka v Kocbekovem smislu. Kociper v njegovi usodi tematizira aktivni življenjski princip, ki je naslovljen na »novega človeka« in utemeljen v prenovljenem krščanskem pogledu na svet. V nihilistični svet je stopil subjekt, ki ostaja v območju krščanske metafizike, zato odbija, po Nietzscheju inavgurirano moč, ki vlada nad svetom, ter ostaja v razmerju do Boga minljiv in majhen. V tej poziciji je bilo središčno vprašanje, kako spoznati preteklost in kako delati v prihodnosti. F. Vodnik je (v študiji *Ideja in kvaliteta*) to razpotje formuliral kot »sodbo nad preteklostjo« in nastajanjem »vere v prihodnost«. Katoliška dejavnost je zato podrejena iskanju središča, ki ga nahaja v Bogu, hkrati pa je postavljena pred nalogo, da ugotovi bistvo »novega človeka«, ki naj bi ustvaril novo podobo sveta ter mu podelil smisel. Aktivna različica življenja v Evropi zahteva dejanje, to dejanje pa se, tudi v Kociprovem primeru, zadržuje na ponovnem vzniku tradicionalnega duhovnega reda, kakršen je bil značilen za svet babic in dedov. Na taki podlagi je *Goričanec* gradil dve bistveni sestavini svojega idejno-estetskega sestava. Prva je »prietnost« osebe, ki je vedno obrnjena navzven. Skozi osebo (ali: osebe) teče evolucija duha, v njej se zunanost združuje z notranjostjo, posebno s splošnim in etično s socialnim. Kociprov roman potrjuje tudi drugo sestavino, ki se gradi na brezmejnem zaupanju v človečnost. Eden od temeljnih postulatov *Goričanca* je namreč težnja k humanizaciji. Humanizacija pomeni preraščanje posameznega človeka v smislu socializacije. Ludvik Lakič je *oseba*, ni pa *individuum*; le kot oseba je lahko navzoč v svetu in odprt za njegove družbene razsežnosti. Ta lik je v Kociprovem romanu najprej zgradil svojo živo polnost s tem, da se je usmeril v samega sebe, nato je postavil most do bližnjika, končno pa se osredotočil v nečem, kar je bilo večje in višje od njega samega.

Kociprov roman *Goričanec* je torej znamenje določenega časa in določenih duhovnozgodovinskih tendenc. Čas je določen z razmerami v drugi svetovni vojski, ki je radikalizirala krizo sodobnega človeka na njegovi generični in socialni ravni. Duhovnozgodovinske tendence, s katerimi naj bi bilo mogoče premagati človekove in družbene mejne situacije, je avtor našel v patriarhalnem idealu agrarnega kulturnega arhetipa. Zemlja v širokem pomenu besede je izvir moralnega zdravja, je zoper individualno destrukcijo in opora za nastanek novega človeka in nove družbe. Premisa o »blagoslovu zemlje« je postala toliko idealna, celo idealistična, da se je spontano prevesila v idilo. Idila je torej aktivno življenjsko načelo, na katerem je zgrajen *Goričanec*. Prav idilične razsežnosti pa bodo netile bralno zadovoljstvo tudi pri današnjem bralcu, ki je v življenju razočaran, razklan ali odtujen.